

Світлана КОВАЛЬ

ФІНАНСОВІ ПОТОКИ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Досліджено поняття “фінансові потоки банківських установ”. Здійснено аналіз вхідних та вихідних фінансових потоків вітчизняних банків. Запропоновано заходи щодо вдосконалення функціонування фінансових потоків банків України.

Діяльність банківських установ відбувається в умовах постійної зміни економічної ситуації, залежить від впливу різноманітних економічних і політичних факторів. Разом з тим, функціонування банків чинить визначальний вплив на економічний розвиток держави загалом, оскільки саме банківська система забезпечує розподіл фінансових ресурсів шляхом акумулювання грошових нагромаджень, доходів та коштів юридичних і фізичних осіб, перетворення їх у капітал. Така трансформація пов'язана з безперервним функціонуванням фінансових потоків у межах фінансової системи.

У сучасних умовах забезпечення ефективного функціонування фінансових потоків вітчизняних банків сприятиме подальшому розвитку економіки. Практичні аспекти оптимізації фінансових потоків банківських установ повинні ґрунтуватися на теоретичній базі, що й зумовило вибір теми дослідження.

Дослідженням фінансових потоків займалися такі вчені-економісти, як: Г. Азаренкова, М. Бердар, О. Васюренко, Л. Дікань, О. Майборода, І. Федосік, О. Хавтур та ін. Разом з тим, їхні ґрунтовні праці присвячені вивченню фінансових потоків різних секторів економіки, тому метою статті є дослідження сутності фінансових потоків

банківських установ, розкриття особливостей їх функціонування та визначення напрямків оптимізації.

Дослідження економічної літератури дає можливість стверджувати, що досі не існує єдиної точки зору щодо визначення поняття “фінансовий потік”. Тракткування фінансових потоків вчені переважно пов'язують із рухом фінансових ресурсів. Таке бачення є цілком обґрунтованим. Словник української мови тлумачить потік як велику кількість, масу когось, чого-небудь, що рухається в одному напрямі [1, 409].

У великому економічному словнику під фінансовим потоком розуміється перелив фінансових ресурсів через посередників або напрями використання фінансових ресурсів [2, 617].

О. В. Майборода розглядає фінансові потоки, насамперед, як складову категорійного апарату фінансів. На його думку, “фінансові потоки” узагальнюють рух фінансових ресурсів [3, 108]. Таке визначення є доволі загальним, однак вказує на основну ознаку фінансових потоків – їх рухомість.

Вчені О. В. Васюренко та Г. М. Азаренкова зосереджують увагу на взаємозв'язку понять “фінансові потоки” та “фінансові ресурси”, при цьому тлумачать фінансові потоки як зміну обсягів фінансових ресурсів

[4, 29]. Автори наголошують, що фінансові потоки залежать від фактору часу та існують на різних рівнях економічних відносин між різними суб'єктами [4, 31]. Фінансовий потік – це цілеспрямований рух, зміна (обсягів, форм і видів) фінансових ресурсів певного суб'єкта господарювання, що відбувається спільно з відповідними йому грошовими потоками. Фінансовий потік розглядається як рух фінансових ресурсів [4, 33]. Таким чином, у цьому визначенні автори наголошують на рухомості різноманітних за обсягами та видами фінансових ресурсів.

Таке тлумачення фінансових потоків підтримує В. А. Малахов, при цьому особливе значення надає урахуванню фактора часу [5].

У монографії “Ресурси комерційного банку: теоретичний та прикладний аналіз” Л. В. Васюренко і І. М. Федосік розглядають фінансові потоки як напрямок руху фінансових ресурсів і вказують на їх постійний взаємозв'язок із грошовими потоками [6, 42]. На думку авторів, саме фінансові потоки забезпечують існування та взаємодію функціональних капіталів (позичкового, депозитного, страхового, фондового, посередницького, промислового, торгового) [6, 40].

Характеризуючи фінансові потоки, О. Бобровська вказує на їх просторове протікання, поточність, відповідне управлінське обслуговування [7]. Як бачимо, автор також виходить із основної ознаки фінансових потоків, однак відмінністю даного тлумачення є наявність системи управління фінансовими потоками.

Ю. В. Ланкова визначає фінансові потоки як будь-яке переміщення фінансових ресурсів у макро- або мікроекономічному середовищі і пропонує класифікувати фінансові потоки за такими ознаками: напрям руху, метод числення, за призначенням, періодичністю виникнення, рівнем достатності, масштабом, видом діяльності [8, 27] (табл. 1).

Заслуговує на увагу ґрунтовне дослідження сутності фінансових потоків здійснене Н. О. Небабою. Узагальнення існуючих підходів до трактування цього поняття дало можливість автору виокремити три основні:

- фінансові потоки як складова логістичної системи;
- ототожнення фінансових і грошових потоків;
- визначення фінансових потоків як специфічних грошових [9, 43].

Н. О. Небабою запропоновано тлумачити фінансовий потік як цілеспрямований рух економічних ресурсів у рамках фінансової системи з метою забезпечення безперебійного функціонування та розвитку економіки [9, 44]. При цьому під економічними ресурсами автор розуміє природні, сировинні, матеріальні, трудові, фінансові цінності, що можуть бути використані на створення товарних ресурсів, надання послуг, одержання додаткової вартості [9, 44]. На нашу думку, рух природних, сировинних, матеріальних, трудових ресурсів не можна вважати фінансовим потоком.

Трактування фінансових потоків, запропоноване О. В. Хавтур, базується на системі вхідних та вихідних фінансових потоків, які визначають джерела формування та напрямки використання фінансових ресурсів [10, 240].

Результати комплексного дослідження фінансових потоків викладено у монографії Г. М. Азаренкової “Фінансові потоки в системі економічних відносин”. Автором виокремлено три основні складові у визначенні поняття “фінансовий потік”: зміна фінансових активів, напрямки використання фінансових ресурсів, рух фінансових ресурсів [11, 59]. Вчена поділяє фінансові потоки на вхідні та вихідні:

- вхідні – фінансові потоки, що забезпечують приплив фінансових ресурсів;
- вихідні – фінансові потоки, що зумовлюють відтік фінансових ресурсів [11, 64].

Класифікація фінансових потоків [8, 26]

Класифікаційна ознака	Вид потоку
Напрямок руху	Позитивний (надходження грошових коштів, приплив грошових коштів). Негативний (виплати грошових коштів, відтік грошових коштів).
Метод числення	Валовий – уся сукупність надходжень та витрачання грошових коштів. Чистий грошовий потік – різниця між позитивним та негативним грошовими потоками (між надходженням та витрачанням грошових коштів).
За призначенням	Закупівельний – обслуговуючий процес закупівлі товарів. Виробничий – обслуговуючий процес виробництва. Збутовий – обслуговуючий процес збуту готової продукції.
Періодичність виникнення	Регулярний – регулярно виникає в господарській діяльності (заробітна плата, податкові платежі тощо). Дискретний – виникає при здійсненні разових, одиничних операцій (наприклад, купівля нерухомості).
Рівень достатності	Надмірний – надходження грошових коштів істотно перевищують реальну потребу підприємства в їх витрачанні. Дефіцитний – надходження істотно нижче реальних потреб підприємства в їх витрачанні.
Масштаб	По підприємству в цілому – акумулює усі види грошових коштів підприємства. По окремих видах діяльності підприємства. По окремих структурних підрозділах підприємства. По окремих господарських операціях.
Вид господарської діяльності	Супроводжуючий рух продукції (виплати постачальникам, працівникам, надходження від покупців продукції та ін.). Супроводжуючий інвестиційну діяльність (продаж та купівля основних засобів, нерухомості, нематеріальних активів). Супроводжуючий фінансову діяльність (отримання та сплата кредитів).

Г. М. Азаренкова трактує фінансовий потік як матеріалізацію економічних відносин щодо формування, розподілу та використання фінансових ресурсів, які акумулюються у різних фондах [11, 78]. Відмічаючи вагомий внесок автора у розвиток теоретичного підґрунтя тлумачення “фінансових потоків”, слід зауважити, що фінансові ресурси не завжди мають фондову форму.

На основі аналізу різних підходів до розуміння сутності фінансових потоків можна чітко сформулювати природу виникнення фінансових потоків, пов’язану з рухом множинних фінансових ресурсів. Оскільки фінансові потоки існують на різних рівнях економічних відносин, мають специфіку функціонування, пов’язану зі сферою діяльності певного суб’єкта господарювання,

з практичної точки зору їх доцільно розглядати, враховуючи особливості.

Наше дослідження стосується фінансових потоків банківських установ, функціонування яких зумовлене специфікою діяльності. З одного боку, банки виступають як суб’єкти господарювання, які для забезпечення діяльності володіють відповідними фінансовими ресурсами, а з іншого – як фінансові інститути, що беруть участь у перерозподілі вільних фінансових ресурсів. Головне призначення банку полягає в акумулюванні тимчасово вільних грошових коштів та наданні їх у кредит. Приймаючи вклади, банк здійснює перерозподіл залучених коштів, забезпечуючи цим власні доходи, доходи вкладників і сприяючи, таким чином, розміщенню фінансових ресурсів в економіці.

Осмислення вищевикладеного дає можливість запропонувати наступне визначення фінансових потоків банківської установи – це цілеспрямований рух фінансових ресурсів, які формуються та використовуються у банківській діяльності з метою отримання прибутку.

Фінансові потоки банку (як і будь-кого іншого суб'єкта господарювання) поділяють на вхідні та вихідні. Вхідні фінансові потоки можна розглядати як всі доходи, які отримує банк. З іншого боку, основою вхідних потоків банків є залучення коштів на депозитні та поточні рахунки. Аналогічно, вихідними фінансовими потоками є витрати банку, або використання фінансових ресурсів у процесі здійснення активних операцій банку.

Проаналізуємо динаміку формування фінансових ресурсів вітчизняних банків.

Як видно з показників, представлених у табл. 2, фінансові ресурси банків України зросли від 340,2 млрд. грн. на 01.01.2007 р. до 926,1 млрд. грн. на 01.01.2009 р. Упродовж 2007–2008 рр. спостерігаємо позитивну тенденцію вхідних фінансових потоків. Так, показник приросту фінансових ресурсів за результатами діяльності 2007 р. становив 76%, за 2008 р. – 56%. Фінансово-економічна криза негативно вплинула на обсяг фінансових ресурсів і призвела до

зниження їх обсягу на початку 2010 р. до рівня 880,3 млрд. грн., при цьому показник приросту фінансових ресурсів набув від'ємного значення (-5%). Таким чином, у 2009 р. спостерігався відплив фінансових ресурсів із банківської системи. Таке явище пов'язане із виникненням паніки серед клієнтів, зростанням недовіри населення до вітчизняної банківської системи та зниженням рівня доходів громадян і суб'єктів господарювання. Таку ситуацію можна пояснити тим, що кошти на депозитних рахунках у банках, як і будь-який фінансовий актив, є дуже "чутливим" активом до коливань політичного, економічного та фінансового характеру. До того ж варто враховувати, що посилення морального ризику у вигляді чуток про можливі негаразди в роботі окремих банків викликало значну хвилю відтоку коштів із банків. Так, чулки про проблеми одного з найбільших банків України Промінвестбанку спровокували значний відтік депозитів. Поглиблення цієї ситуації на фоні інших світових фінансових проблем, у свою чергу, вплинуло на зменшення депозитів вітчизняних банків. Аналогічні тенденції спостерігаємо і у динаміці власного капіталу та зобов'язань банків України: зростання впродовж 2006–2008 рр. та зниження обсягу у 2009 р.

Таблиця 2

Динаміка фінансових ресурсів банків України за 2006–2011 рр.*

Показники	01.01.2007р.	01.01.2008р.	01.01.2009р.	01.01.2010р.	01.01.2011р.	01.01.2012р.
Фінансові ресурси (млн. грн.)	340 179	599 396	926 086	880 302	942280	1054280
Власний капітал банків (млн. грн.)	42 566	69 578	119 263	115 175	137725	155487
Зобов'язання банків (млн. грн.)	297 613	529 818	806 823	765 127	804363	898793
Темп приросту фінансових ресурсів, %		76	56	-5	7,0	12
Темп приросту власного капіталу, %		63	71	-3	16,7	13
Темп приросту зобов'язань, %		78	52	-5	5,6	12

* Складено та розраховано на основі [12].

Впродовж 2010 р. вітчизняним банкам вдалося наростити фінансові ресурси до рівня 942,3 млрд. грн. На цьому етапі поліпшенню ситуації сприяло зростання власного капіталу за рахунок внесення коштів акціонерами. Рівень капіталізації підвищився також у зв'язку з виконанням банками програм капіталізації за результатами проведеного діагностичного обстеження аудиторськими компаніями. В Україні вперше було проведено капіталізацію трьох банків за участі держави (Укргазбанк, Родовідбанк, "Київ") [13, 15]. В умовах світової фінансової кризи та пов'язаного з нею дефіциту ресурсів, банки України зіткнулися з проблемою нестачі ресурсів для активного розвитку бізнесу. Покращення економічної ситуації в державі, поступове відновлення довіри до банків з боку вкладників забезпечили подальше зростання вхідних фінансових потоків як власних коштів, так і зобов'язань банків, при цьому темпи приросту становили 12–13% (див. табл. 2). Таким чином, в нинішніх умовах пріоритетними завданнями для банків є залучення ресурсів та утримання клієнтів.

Банки як фінансові посередники залучають тимчасово вільні фінансові ресурси (вхідні фінансові потоки), а потім перетворюють їх у працюючий капітал шляхом видачі кредитів різним суб'єктам, на різних умовах (вихідні фінансові потоки). При цьому, перед кожним банком стоїть завдання дотримання оптимального співвідношення між вхідними та вихідними фінансовими потоками: обсяг мобілізова-

них на грошово-кредитному ринку коштів повинен бути не меншим, але і не більшим, ніж це потрібно для розміщення коштів у прибуткові операції.

Проаналізуємо частину вихідних фінансових потоків банків України, які становлять кредитний портфель (табл. 3).

Як видно із наведених у табл. 3 даних, кредити, надані в економіку країни у 2007–2008 рр., зростали. Так, обсяг кредитів на початок 2007 р. становив 269,3 млрд. грн., на початок 2008 р. – 485,4 млрд. грн. (темп приросту – 80%), на початок 2009 р. – 795,2 млрд. грн. (темп приросту – 63%). За результатами 2009 р. обсяг кредитів, наданих в економіку України, зменшився до рівня 747,3 млрд. грн. В умовах фінансової кризи, через погіршення фінансового стану суб'єктів господарювання, відбулося погіршення якості кредитних портфелів банківських установ, зростання частки пролонгованих і проблемних активів унаслідок зростання обсягу простроченої заборгованості. Банківські установи, здійснюючи виважену кредитну політику, через низькі кредитні рейтинги значної кількості потенційних позичальників не мали можливості надавати кредити. У свою чергу, скорочення обсягів кредитування неминуче тягне за собою уповільнення темпів зростання основних показників фінансової діяльності.

Упродовж 2010 р. банками надано кредитів в обсязі 755,0 млрд. грн. (темп приросту 1%), однак рівня 2008 р. не було досягнуто. Впродовж 2011 р. обсяг кредитів, наданих банками України, перевищив до-

Таблиця 3

Динаміка кредитів, наданих банками України за 2006–2011 рр.*

Показники	01.01.2007 р.	01.01.2008 р.	01.01.2009 р.	01.01.2010 р.	01.01.2011 р.	01.01.2012 р.
Кредити, надані в економіку України, млн. грн.	269294	485368	792244	747348	755030	825320
Темп приросту кредитів, %	–	80	63	-6	1	9

* Складено та розраховано на основі [12].

кризовий рівень і становив 825,3 млрд. грн. (темп з приросту 9%). Враховуючи, що кредитні операції є основним джерелом отримання процентних доходів, банкам необхідно забезпечити поступове зростання кредитних операцій платоспроможним позичальникам.

Сучасний стан банківської системи України свідчить про значне зменшення доходів (вхідних фінансових потоків) вітчизняних банків (табл. 4).

Як свідчать показники табл. 4, упродовж 2006–2009 рр. доходи, витрати і прибутки банківських установ України зростали. Так, доходи банківської системи впродовж 2006–2009 рр. зросли від 41,6 до 143 млрд. грн., витрати – від 37,5 до 181,4 млрд. грн. У 2006–2008 рр. прибуток банківської системи України стрімко зростає: за результатами 2006 р. він становив 4,1 млрд. грн., за результатами 2007 р. – 6,6 млрд. грн. Фінансово вдалими для вітчизняних банків був 2008 р.: прибуток банківської системи досягнув рівня 7,3 млрд. грн.

Фінансова криза негативно вплинула на результати діяльності вітчизняних банківських установ за 2009 р.: станом на 01.01.2010 р. зафіксовано збиток в обсязі 38,5 млрд. грн., що зумовлено перевищенням темпів приросту вихідних фінансових

потоків над вхідними (див. табл. 4). І хоча вітчизняні банки значно скоротили обсяг витрат у 2010 р., їм не вдалося досягнути позитивного фінансового результату. Аналіз вхідних і вихідних фінансових потоків за результатами 2011 р. свідчить, що обсяг доходів банківських установ не досягнув рівня 2009 р., при цьому вітчизняна банківська система отримала негативний фінансовий результат – 7,7 млрд. грн.

Однією із причин збиткової діяльності банківських установ є різке зменшення кредитних операцій, пов'язане із погіршенням платоспроможності населення (підвищення рівня безробіття, зниження заробітної плати та інших доходів) і зростанням ризиків. З іншого боку, погіршення якості банківських активів (збільшення обсягів проблемних кредитів) зумовило значні відрахування у резерви за активними операціями, що спричинило збиткову діяльність багатьох банків та банківської системи загалом.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що в нинішніх умовах актуальним завданням, що стоїть перед банківською системою та кожним банком, є дотримання оптимального балансу між вхідними та вихідними фінансовими потоками, що забезпечить фінансову стійкість банку та задоволення інтересів партнерів і клієнтів

Таблиця 4

Динаміка доходів, витрат та фінансового результату діяльності банківських установ України за 2006–2011 рр. *

Показники		01.01.2007р.	01.01.2008р.	01.01.2009р.	01.01.2010р.	01.01.2011р.	01.01.2012р.
Доходи	млн. грн.	41645	68 185	122 580	142995	136848	142778
	темп приросту, %	–	64	80	17	–4	4
Витрати	млн. грн.	37 501	61 565	115 276	181 445	149875	150486
	темп приросту, %	–	64	87	57	–17	0,4
Результат діяльності	млн. грн.	4 144	6 620	7 304	–38 450	–13027	–7708

* Складено та розраховано на основі [12]

банку. На нашу думку, для виконання цього завдання необхідно забезпечити зростання вхідних фінансових потоків вітчизняних банків шляхом:

- збереження існуючої клієнтської бази;
- упровадження нових форм і методів залучення різних категорій вкладників, а саме: ведення науково-дослідної, аналітичної роботи, використання реклами, маркетингу, розширення ділових контактів із клієнтами, пропозиція різноманітних послуг, пільг вкладникам;
- збільшення ефективності та якості обслуговування клієнтів, кошти яких можна залучити до банківського сектору;
- розроблення програми лояльності як для нових, так і для існуючих вкладників, впровадження комплексного обслуговування клієнтів;
- забезпечення довіри з боку клієнтів до банківської установи через їх поінформованість про діяльність банку та послуги, роз'яснення ситуації та подій.

З метою оптимізації вихідних фінансових потоків банків доцільно:

- здійснювати виважену кредитну політику, спрямовану на зниження частки ризикових (проблемних) активів;
- покращити якість оцінки кредитоспроможності потенційних позичальників;
- забезпечити збільшення питомої ваги дохідних активів у сукупних активах.

Література

1. *Словник української мови: В 11 томах. – Т. 7 / Уклад. кол. Інституту мовознавства АН УРСР під кер. акад. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1976. – 711 с.*
2. *Большой экономический словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна. – 2-е изд., доп. и перераб. – М.: Ин-т новой экономики, 1997. – 864 с.*
3. *Майборода О. В. Оптимізація фінансових потоків промислового підприємства: теоретичні аспекти питання // Економіка розвитку. – 2012. – № 1 (61). – С. 107–110.*
4. *Васюренко О. В., Азаренкова Г. М. Фінансове управління потребує точного визначення окремих понять // Фінанси України. – 2003. – № 1. – С. 28–33.*
5. *Малахов В. А. Дискусійні положення визначення поняття “фінансовий потік промислового підприємства” // Міжнародна науково-практична інтернет-конференція “Актуальні проблеми сучасної науки” [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://intkonf.org/category/arhiv/konf1/ekonomika/>.*
6. *Васюренко Л. В., Федосік І. М. Ресурси комерційного банку: теоретичний та прикладний аналіз: Монографія. – Харків: ПП Яковлєва, 2003. – 88 с.*
7. *Бобровська О. Управління фінансовими потоками в муніципальному менеджменті // Демократичне врядування: Науковий вісник – Електронне наукове фахове видання. – 2008. – Вип. 1.*
8. *Ланкова Ю. В. Фінансові потоки в логістичній діяльності підприємства // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2011. – № 2. – С. 25–27.*
9. *Небаба Н. О. Фінансові потоки: сутність підходи до визначення // Вісник Української академії банківської справи. – 2011. – № 2 (31). – С. 42–45.*
10. *Хавтур О.В. Теоретична концептуалізація фінансових потоків страхових компаній в Україні // Наукові записки. – Вип. 5. – Острозька Академія. – 2003. – С. 234–249.*
11. *Азаренкова Г. М. Фінансові потоки в системі економічних відносин: Монографія. – Харків: ВД “ІНЖЕК”, 2006. – 328 с.*
12. *Основні показники діяльності банків України на 1 лютого 2012 р. // Вісник НБУ. – 2012. – № 3. – С. 37.*
13. *Карчева Г. Особливості функціонування банківської системи України в умовах фінансово-економічної кризи // Вісник НБУ. – 2009. – № 11. – С. 10–16.*